

מס' 3/3
מס' 3/3
מס' 3/3
מס' 3/3
מס' 3/3
מס' 3/3

עצרת - ע'צרת - ע'צרת

פרופ' דב לוי

ג'ענעס די טעאָריע - ליטא היהודית - ארץ ישראל דגלותא* - עלייתם לישראל והתערותם בה

מאמר זה הוא לזכרם הברוך של:
אבי-מורי צבי-הירש לוי, יליד קובנה שבליטא
אמי-מורתי בלומה לוי לבית ויגודר ילידת ווקשנה שבליטא
ואחותי התאומה בתיה לוי ילידת קובנה
שנספו בימי השואה הגדולה

רקע כללי

ליטא (בליטאית Lietuva; בפולנית Litwa; ברוסית Litva; בגרמנית Litauen, ובשפות אחרות Lithuania) היא המדינה הדרומית והגדולה ביותר מבין שלוש המדינות הבאלטיות השוכנות על חופו המזרחי של הים הבאלטי. מצפון גובלת ליטא עם לאטביה, במזרח - עם ביילרוסיה, בדרום - עם פולין וכמערכ - עם החלק של פרוסיה שתחת שליטת רוסיה. הבירה וילנה (Vilna או Vilnius) שוכנת בחלק המזרחי של המדינה הגדוש באגמים (4% מהשטח) ובגושי יערות עבותים (34%). החלק המערבי של ליטא הנמוך יותר והגובל בים הבאלטי מכונה חבל ז'אמוט (בליטאית Žemaitija ובשפות אחרות Zmudz או Samogitia). חבל זה, שהיווה במידה רבה את הגרעין של ליטא האתנית, נודע במשך מאות שנים גם כישות פוליטית וחברתית ייחודית.

רוב שטחה של ליטא (65,200 קמ"ר ב-1991) מנוקז על ידי הנהר ניימן (Nemunas) (הזורם ממזרח למערב) וויבליו. הגדול שבהם - הוויליה (Vilija) או נריס (Neris) נשפך אליו במרכז הארץ בשטח העיר השניה בגודלה - קובנה (Kovno) או קאונס (Kaunas). מספר תושבי ליטא - 3,752,000 נפש. 80% מהם - בני הלאום הליטאי - ממשפחת העמים האינדו-אירופיים. מוצאה של השפה הליטאית, כנראה, מלשון הסאנסקריט העתיקה.

רוב רובם של הליטאים הם קתולים. כמעט עד סוף ימי הביניים היו עובדי-אלילים שהועברו לנצרות בעיקר כתוצאה מלחץ וכיבוש מתמשך של הצלבנים הגרמנים (המסדר הטבטוני). התפשטותם של הללו בליטא נכלמה בימי הנסיך הגדול של ארץ זו ויטולד (Vytautas) שהרחיב את גבולות מדינתו ("ליטא רבתי" או "ליטא ההיסטורית") מן הים הבאלטי ועד הים השחור. צבאותיו ביחד עם צבאות פולין

*אם וילנה מחקראת ירושלים דליטא, הרי ליטא היהודית היא ארץ ישראל דגלותא, ת.נ. ביאליק בביקורו בקובנה בשנת 1934.

הנחילו לגרמנים מפלה מוחצת בשנת 1410. מאז הלכה וגברה ההתקרבות בין נסיכות ליטא לבין ממלכת פולין עד כדי איחוד תחת כתר אחד במסגרת מדינית שפונתה "הרפובליקה הפולנית" (1569-1795). מסוף המאה השמונה-עשרה ועד תחילת מלחמת העולם הראשונה (1915) הפכה ליטא בהדרגה לחלק אינטגרלי ("החבל הצפוני-מערבי") של האימפריה הרוסית.

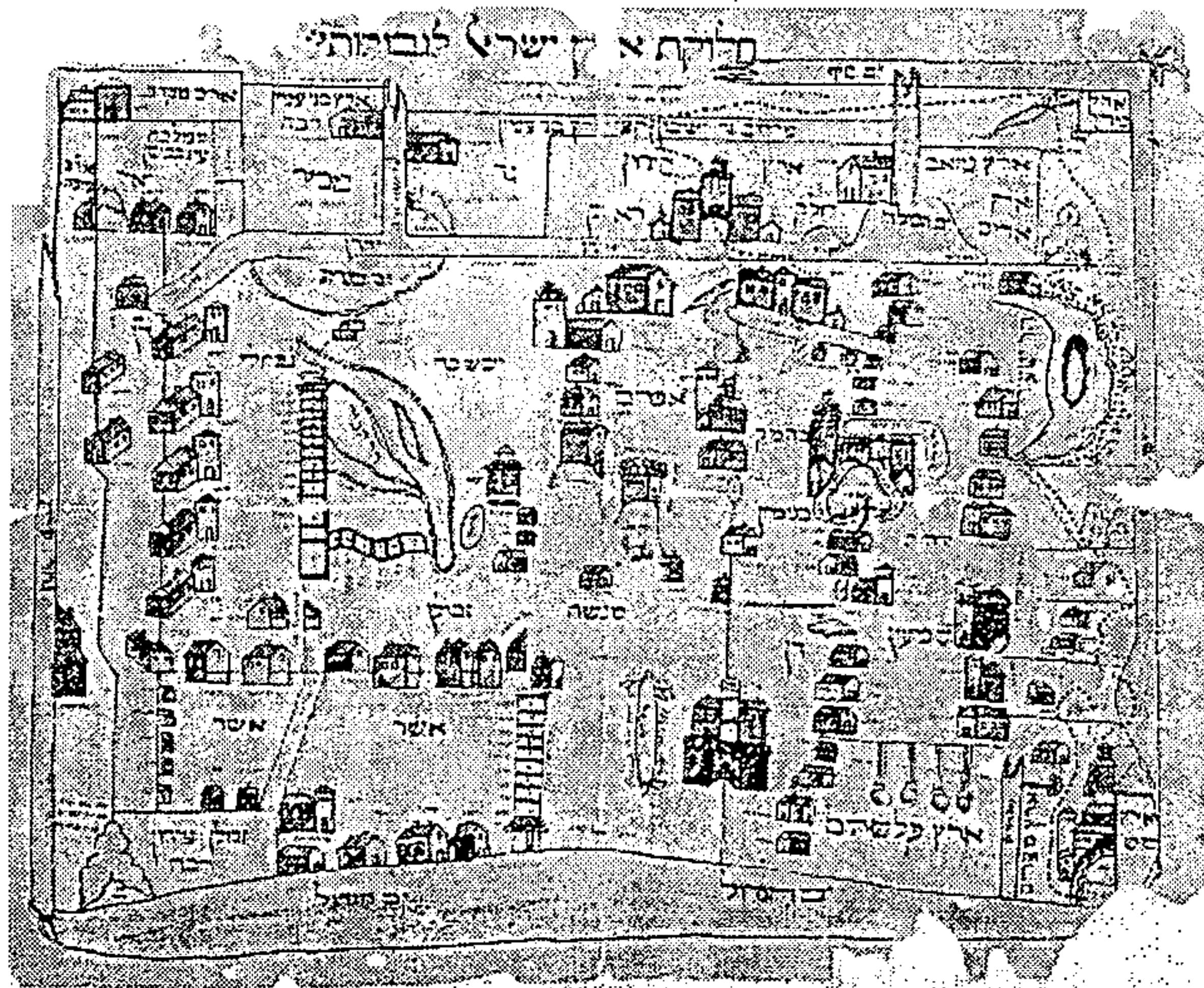
לאחר מלחמת העולם הראשונה זכתה ארץ זו בשנים 1918-1940 לעצמאות מדינית ולפריחה כלכלית. אף על פי ששטחה של ליטא המחודשת הצטמצם אז לכדי גבולותיה האתניים בלבד, המשיכה המדינה הקטנה הזאת לשמש מטרות ללחצים מדיניים וצבאיים של השכנות הגדולות גרמניה ורוסיה הסובייטית. צבא פולין אף השתלט ב-1920 על בירתה וילנה והחזיק בה במשך תשע-עשרה שנים עד ספטמבר 1939 עם תחילת מלחמת העולם השנייה. אי לכך כונתה מדינה זו בתקופה הנ"ל "ליטא הקובנאית". רק באוקטובר 1939 הוחזרה הבירה וילנה וסביבתה לרשות ליטא וכתוצאה מכך גדל שטחה ל-65,000 קמ"ר ומספר תושביה עלה ל-2.7 מיליון.

בקיץ של שנת 1940 השתלטה ברית-המועצות על כל ליטא וסיפחה אותה למסגרתה כרפובליקה סובייטית לכל דבר. כשנה לאחר מכן נכבשה על ידי צבאות גרמניה הנאצית. הללו נתקבלו בהתלהבות מצד כלל האוכלוסייה. רבים מהם שיתפו פעולה עם שלטון הכיבוש הנאצי על כל המשתמע מכך.

בסוף שנת 1944 ובתחילת 1945, כאשר הצבא הגרמני גורש מהאזור הבאלטי — חזרה ליטא להיות תחת השלטון הסובייטי. עם התפוררות ברית-המועצות, חודשה בשנת 1991 עצמאותה המדינית והתקבלה כחברה במסגרת האומות המאוחדות.

מהותה של יהדות ליטא

היישוב היהודי בליטא, שהיווה בערב השואה 0.9% בלבד מיהדות העולם, נודע עוד משכבר הימים כמרכז תורני-תרבותי יחיד ומיוחד במינו בעל משקל סגולי משלו גם לעומת המרכזים היהודיים השכנים שנוצרו בפולין, בביילורוסיה (רייסן), באוקראינה ובגליציה. בעוד שאצל הללו בלט במידה ניכרת הרגש והתפעלות-הלב, אופיינה היהדות הליטאית בגישה השכלתנית והרציונלית. לא בכדי דבק ביהודי הליטאי בנוסף לכינוי ההיכר "ליטוואק" גם כינוי אופי "ציילם קאפ" (ראש צלב), המרמז בשפה בוטה על נכונותו של היהודי הליטאי לחתור בצורה אנכית ואופקית (כמו אות הצלב רחמנא לצלן) כדי להשיג את מטרתו ולחלופין: להצליב את הממצאים שבידו — כדי להגיע לאמת מוחלטת. הדבר התבטא לא רק בחיי היומיום, אלא בלט גם, ובעיקר, במהותם של תופעות, זרמים ואסכולות במישור התרבותי-חברתי, כגון: ההסתייגות של הרוב המכריע ממשיחות השקר; ההתנגדות לחסידות, השקידה בלימוד התורה, אימוץ שיטתו של הגר"א (הגאון רבי אליהו מווילנה), ייסוד תנועת המוסר וקידומה, טיפוח הציונות הדתית כמו גם תורות ששאפו לרווחתם של ההמונים העמלים, ועוד.

שחזור מפת ארץ ישראל מתקופת התנ"ך, כפי שצוירה על ידי הגאון רבי אליהו (הגר"א) מווילנה

תמונה מסורתית של הגאון רבי אליהו

עם זאת אין לשכוח שרובם ככולם של יהודי ליטא, כולל הלמדנים והמשכילים למיניהם שהצטופפו בערים, בעיירות זעירות ובכפרים נידחים, היו יגעי-כפיים. מרביתם עסקו בכל המלאכות אם לצורכיהם הם ואם לצורכי עם הארץ. הם היו הטוחנים, האופים, החייטים והרצענים, הטייחים והזגים, הנפחים והעגלונים, הסבלים וכל כיוצא באלו. לא מעט מהם עסקו בעבודות של יער ובעבודות של מים. הם היו קולעי רפסודות ומסיעיהן בנהרות. גם גידול הירקות היה בידי יהודים. כפי שמציין הסופר אברהם קריב במסתו "ליטא מכורתי" גם החנוונות של הרוב

פרנסה את בעליה במסכנות, היתה צורה של עמל ויגיעותיה לא היו מועטות מיגיעותיהן של מלאכות שונות". אכן היו גם בליטא יהודים אמידים, אך לא הללו נתנו את הצביון. אי לכך "הקיבוץ היהודי דליטא היה שבט של עוני". וכמו כלל השבט — כך גם מאות קהילות, כגדולות וכקטנות שהיוו את חוט השדרה של קיבוץ זה גם בתקופת "ליטא רבתי" או "ליטא ההיסטורית". כאמור לעיל השתרעה מדינה זו על פני שטחים נרחבים מהים הבאלטי ועד הים השחור, כלומר: פי כמה וכמה מאלה המותחמים במסגרת גבולותיה המדיניים של ליטא העצמאית שהוקמה מחדש בסוף מלחמת העולם הראשונה ושקיימת לסירוגין עד היום הזה.

קורות היהודים בליטא: למן התישבותם ועד מלחמת העולם הראשונה

ראשוני היהודים בליטא היו סוחרים שהגיעו לארץ זו לרגל עסקיהם באמצע המאה השתי-עשרה. הודות לעידוד מהנסיכים הגדולים גדימין (GEDIMINAS) ונכדו ויטולד שהוזכר לעיל, הגיעו לליטא במאה הארבע-עשרה כמה אלפי יהודים נוספים וכן קראים: בעיקר אומנים וסוחרים. בנוסף לקניה ומכירה של סחורות, חלקם עסקו בהלוואה בריבית ובחכירת המכס וההכנסות של הנסיך הגדול. בשנת 1488 הוענק לכלל היהודים כתב-זכויות, שהבטיח הגנה יתרה על גופם, רכושם וחופש תנועתם וכן חופש פולחן הדת. זכויות אלו שאושרו מחדש, אפשרו להם, גם לאחר האיחוד עם פולין, להתבסס בעסקיהם ולפתח ענפי מסחר ומלאכה נוספים וזאת גם בתמיכת האצילים ובעלי האחוזות. לעומת זאת נתקלו היהודים בהתנגדות עזה מצד העירוניים שחששו מהתחרות כלכלית ומהנזירים הקתולים — על רקע שנאה דתית. לא נפקד גם מקומן של עלילות-דם וכו'.

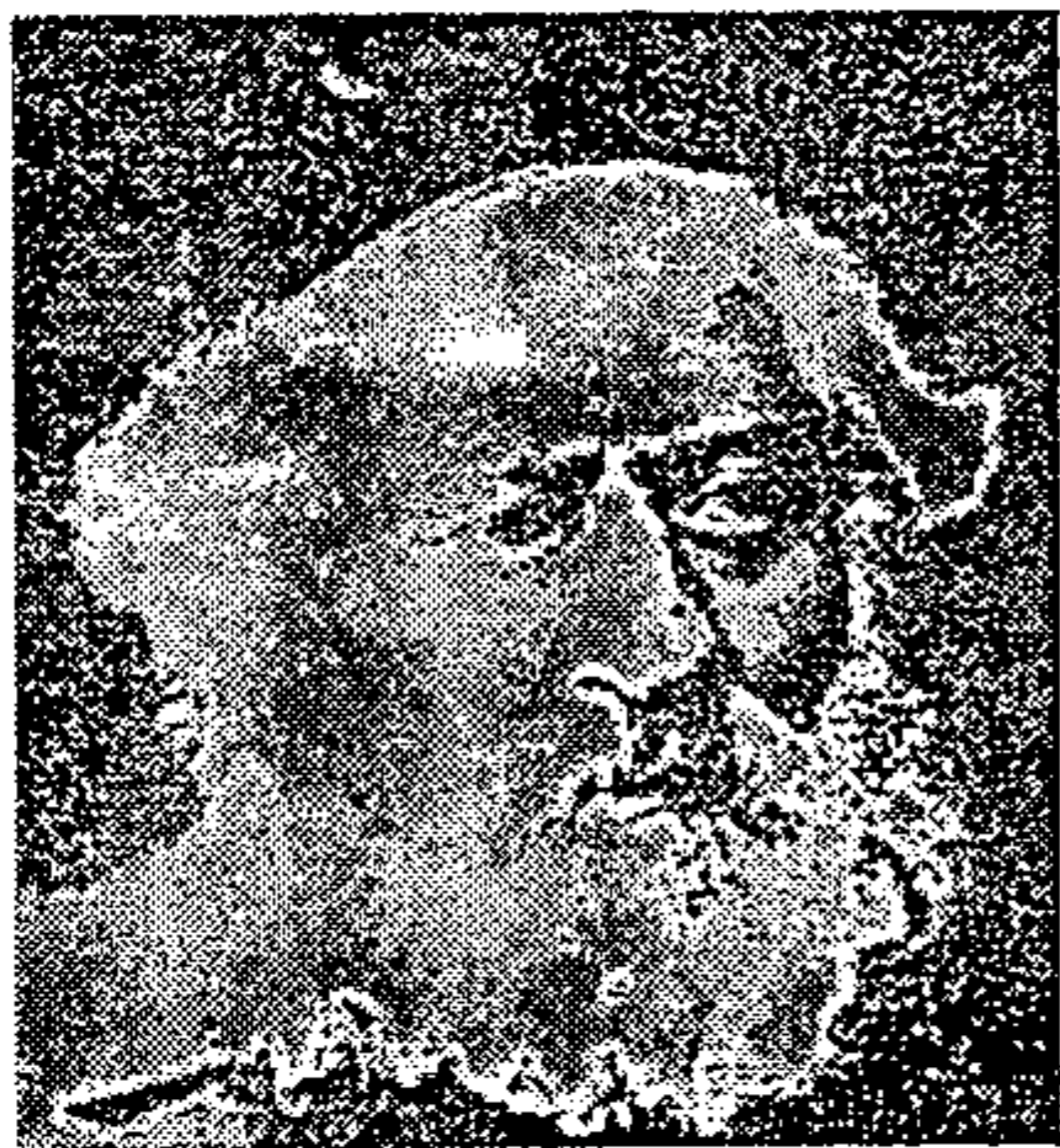
עם או בלי קשר למצב דברים זה נסתמנה כבר אז מידת זיקתם של יהודי ליטא לארץ ישראל. בשנת 1548 עלה לארץ מבריסק הרב קלונימוס ב"ר יעקב והיה הרב הראשון לעדת האשכנזים בירושלים.

בעת האיחוד עם פולין התגוררו בנסיכות ליטא רבתי כשתי רבבות יהודים שרובם היו מאורגנים במסגרת חמש-עשרה קהילות ובראשן בריסק, גרודנה ופינסק. וילנה, שהיתה עדיין קהילה קטנה יחסית, סבלה לא מעט מתקופת הפורענויות (גזרות ת"ח ות"ט) שאירעו בעקבות מרד הקוזאקים בפיקודו של חמלניצקי (הוא "חמיל הרשע") ופלישתם של צבאות רוסיה (1648-1667). כתוצאה מבריחתם של רבים מפליטי החרב מערבה — קמו קהילות חדשות בליטא האתנית שבאגן נהר הניימן ובעיקר בחבל ז'אמוט. קהילות אלו השתלבו במהרה במסגרת הארגונית המייצגת של השלטון העצמי היהודי שפונה "ועד מדינת ליטא" והתקיים 138 שנים (1623-1761). בנוסף לתפקידו המרכזי בחלוקת נטל המסים הכבד לשלטונות עסק הוועד בזכויות היהודים, בהגנה בפני עלילות והתקפות פיסיות ובהסדרת הבעיות הפנימיות של היישוב היהודי בתחומי הכלכלה, החברה, המוסר והצדק. היתה זו ישות

בודדים ובעלי משפחות לגלי ההגירה העצומים אל הארצות שמעבר לים ובמיוחד ליבשת אמריקה, דרום-אפריקה ולארץ ישראל. לפי המפקד מ-1897 התגוררו בליטא רבתי כ-700,000 יהודים, מהם כ-280,000 בפלך גרודנה, 205,000 בפלך וילנה וכ-212,000 בפלך קובנה. בתחילת מלחמת העולם הראשונה (1915) גורשה מפלך זה (באשמת ריגול לטובת האויב) מרבית האוכלוסיה היהודית לאזורים פנימיים ברוסיה. רבים מהם לא חזרו לבתיהם אחרי המלחמה.

חרף הלחצים והמצוקות שעברו על יהודי ליטא במשך חלק ניכר של מאה ועשרים שנות השלטון הרוסי, הפכה ליטא בהדרגה למרכז התורני והתרבותי-פוליטי של כלל יהדות רוסיה. אלפי תלמידים גדשו את הישיבות שמהן יצאו לימים מאות רבנים גדולים בתורה וידועים בעולם. אחד מהם היה ר' ישראל ליפקין-סלנטר (1810-1883) שנודע ברבים כמייסד "תנועת המוסר". רבה של קובנה ר' יצחק אלחנן ספקטור (1817-1896), שעמד בראש "כולל הפרושים" לאברכים בעיר זו, נחלץ לפעילות במישור הבינלאומי נגד הפרעות ביהודים בדרום רוסיה ("סופות בנגב"). במחצית

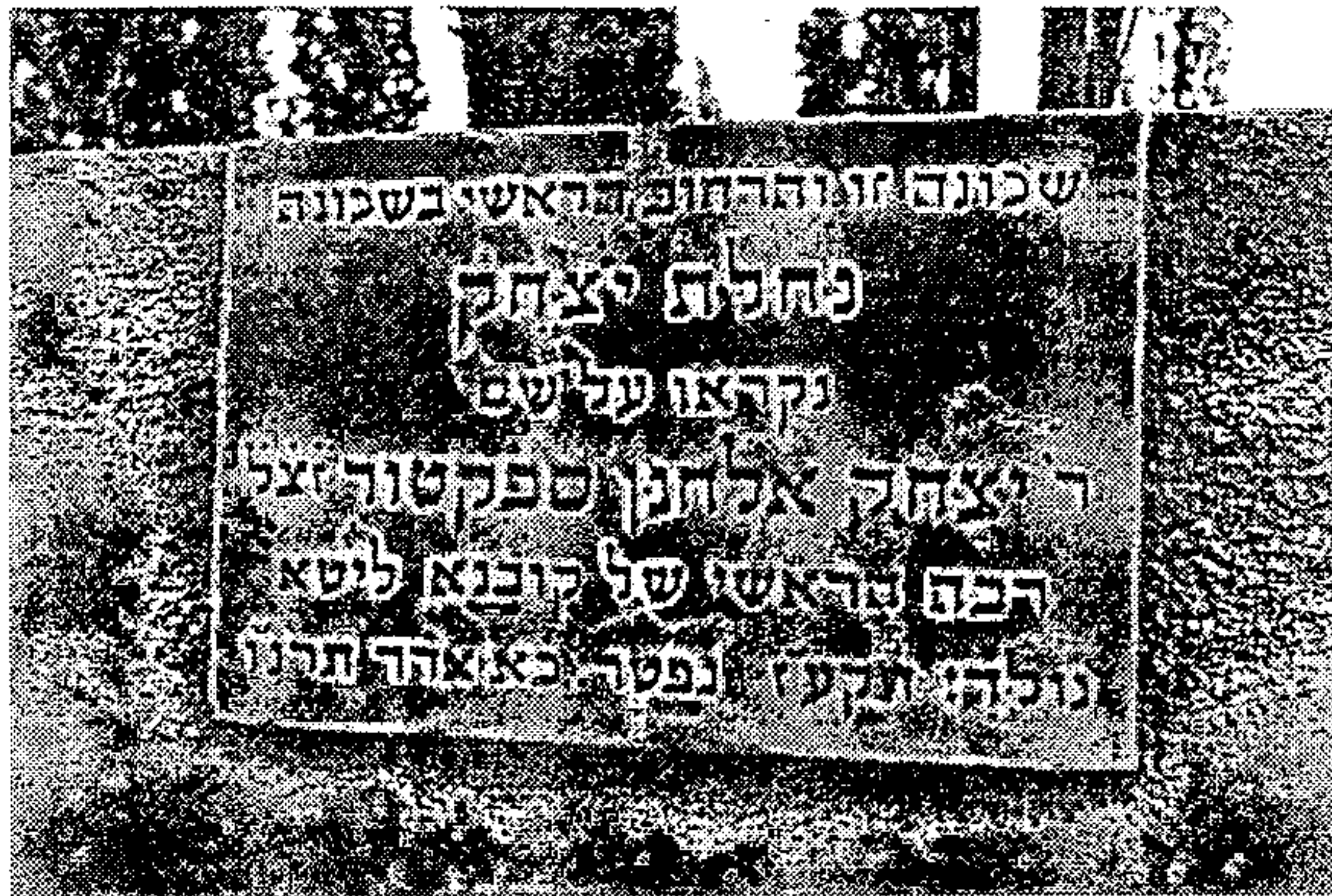

רבי יצחק אלחנן ספקטור

השניה של המאה התשע-עשרה עלתה ופרחה בליטא תנועת "חיבת ציון" ממנה צמח לימים המחנה הציוני וכמעט במקביל גם תנועת השכלה. מתוכה צמחו אנשי-עט ידועים כמו: ר' יצחק בר לוינזון (ריב"ל), אברהם מאפו, משה ליב לילנבלום (מל"ל), יהודה-ליב גורדון (יל"ג), מיכה יוסף לוינזון (מיכ"ל) ורבים אחרים. מאז שנת 1841, כשהודפס בוויילנה הקובץ "פרחי צפון", ועד שלהי מלחמת העולם הראשונה הופיעו בליטא בכלל ובוויילנה בפרט מאות ספרים בעברית וביידיש על נושאים דתיים וחילוניים וכן שמונים וששה כתבי עת (מהם עשרים בעברית והיתר ביידיש וברוסית) כולל: "די

אידישע צייטונג", "הזמן", ועוד. חלק ניכר מהפעילות הרוחנית-תרבותית התרכזה בוויילנה, בה נפתח עוד בשנת 1863 מטעם הרשות בית מדרש לרבנים וכן שכן בעיר זו במשך דורות בית הדפוס המפורסם של משפחת ראם. וילנה שימשה גם כערש תנועת הפועלים היהודים "בונד", הציונות הדתית "המזרחי" ולימים גם כמרכז מדעי עולמי של תרבות יידיש "ייוו"א". לא בכדי כונתה עיר זו "ירושלים דליטא" וליטא היהודית — "ארץ ישראל דגלותא".

אכן, עם הפריחה ועליית הרמה של לימודי הקודש בקהילות ליטא רבתי וגידול מרשים במספרם של הרבנים בעלי מוניטין גם מחוץ גברה גם הזיקה לארץ ישראל. השפעה רבה בהתפתחות זו נודעה לאחד מגדולי הרבנים בעת ההיא — הגאון רבי

לוח זכרון בשכונה התל-אביבית נחלת יצחק שנקראה על שם הרב יצחק אלחנן ספקטור

קטע מפסיקתו של הרב יצחק אלחנן
 ספקטור, אב"ד של קהילת קובנה
 בנושא שנת השמיטה תרמ"ט,
 שכתב לאיכרים בארץ ישראל
 (מאוסף שבדרון, בית הספרים
 הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים)

קצת נבדלים זה מזה חבשים אחרים קצתו ע"ד
 הלא אנונימי של היהודים חסד פרנסיס עזקוביץ האגיה
 הקפדני והשגה קלה כי נראה שנהגו המושל האסא
 קטע תר"ו הקלל וגם אל נקדו יצ"ח והיה יפול
 אהיות כי תפיס הארץ הן יהיו חוקי האלמוניאליה
 וזה נוקד הרקלית יאמר נכסות וי ורגל כול וארץ
 שקנה עמו הירבוא והחלושות רב ע"כ לאיתו הקצת
 אלחנן הירבוא הזה נחלית אדיתר ע"כ היצחק אלחנן
 הפכיוף והיקל אשוראליו הוועד והפילות סא עסקי
 טעם האבד ואחר פולת הון יתורו הפכיוף והירבוא
 אהליהם, וכמכרה יהו אשוראליו בנא וקצ"ח הקלל
 יטא היות המכרה, וארפת ע"י ונשמה מוחב קצלה
 אף אהיה אויבה אזו יצאמו ע"ד הוועד אפויטא
 רציות אהות וחור הקבקר החבש הזה ופכדפי
 קעניז פאה, אף פהווע שבוועט עפכ אויר
 עצמו אהה כבוד יתר הדקעץ הוועד הוועד הוועד
 פיה יתר וטרו יהווע ע"י אהב ע"כ קטע

אליהו מווילנה — הגר"א (1720-1797). כידוע עמד הלה בראש תלמידיו שכוננו "מתנגדים", במרכזו המאבק החריף נגד תנועת החסידות ובלם את התפשטותה לפחות בליטא האתנית. לא פחות הניב פרות יחסו החיובי לגידול היישוב בארץ ישראל. הכוונה לעלייה הגדולה של תלמידיו ("עליית הפרושים") ובני משפחתו שהחלה ב-1808 ונמשכה עשרות שנים. בין העולים בגל העלייה היו גם למדנים וגם אנשי מעשה כמו הלל ריבלין (מראשוני השבט הזה בירושלים) שהניחו את היסודות למערכת התמיכה המכונה בשם "כולל הפרושים" והיוותה גורם כלכלי-חברתי חשוב בקרב עדת אשכנז בארץ. הרב שמואל סלנט שייסד בירושלים את ישיבת "עץ חיים" ומ-1878 שימש רב ראשי ליישוב האשכנזי ונערץ גם על הספרדים. על שמו "קריית שמואל" בירושלים. גלי עלייה נוספים באו מליטא במסגרת אגודת ביל"ו ובהשראת תנועת "חיבת ציון" שעשרות סניפיה קמו בליטא בסוף המאה התשע-עשרה. חלק מעולים אלה הצטרפו לראשוני פתח-תקוה ורחובות וחלק היו בין מייסדי ראשון לציון, גדרה, עקרון (לימים מזכרת בתיה), נס ציונה, חדרה, יסוד המעלה, ועוד. לימים השתתפו רבים מיוצאי ליטא בהקמת המושבות בשרון ובראש וראשונה כפר סבא, שם הם היוו כעשרים אחוז מכלל המתיישבים. בין האישים הבולטים שעלו

ויישובו היה כסלו קט"ב

גורדון אל"ם רבי ויחי אביו .
 שאם אק יאל אגה-אק .

במלון אבי חגיגת אבי ציונה והשמוק
 והדברון אהר מנחם משה אבן-זאת
 בבית הערליים הדומם אל"ם חירות
 אמון הריאנות כי יד אלהים זמב זאת
 הפגולה היא עגלת חזית העזרבת
 דרכה מושיטת בסוסים אלה טלח בקור
 רחוק . ונסף קורה בולטות, יתתי
 אהרונים הערביים . ומקור אל"ם זאת
 הדת בקרת אל"ם . ומע"ם זאת אבן
 אבטלה ומחוסר כאל"ם: מה ניה זמל
 זה מה נזה נה לה . וכדאי היית
 אחיך בדלמק לעקרת גזול הדת ומפרש
 מן הצבא, ומלך במד אנסף, א"ם
 קנאים פגזו בק . יד אלה ונסף
 וזה מוחל לן חזקתם אל"ם חזק
 זה ילפות אק וחייט ורביט כחפץ
 וחל" יפידק וחוקק .

אספת יאפא

אל"ם וזכרה לזכרון המגיל הנק' צפנתין
 יודי מהג שני ה"ה מנכרות לזמית אחיות זניגין
 יחזו דברם וכבר ה טענתן/אז

אגרת עידוד שכתב הסופר אברהם מאפו,
 לניד קובנה, לידידו המשורר יהודה ליב גורדון
 (יל"ג) שהותקף על ידי קנאי דת
 (מאוסף שבדרון, בית הספרים הלאומי
 והאוניברסיטאי, ירושלים)

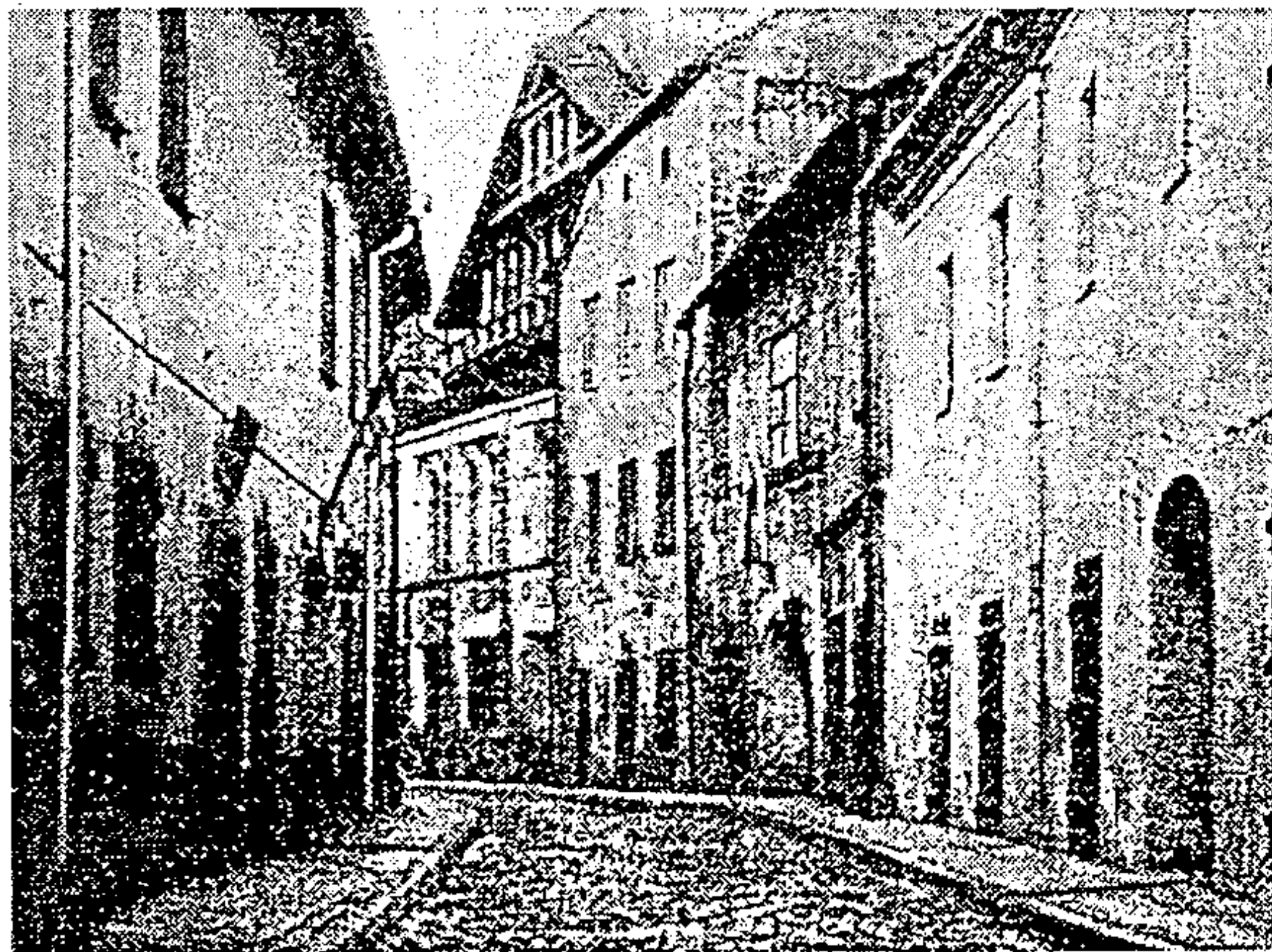

בתקופה זו מליטא היו: אליעזר בן־יהודה — מחיה השפה העברית; מיכאל הלפרין — "אבי השומרים העברים" וגואל האדמות שעליהן נבנתה נס ציונה; הרב צבי פסח פראנק — רבה הראשי וראש בית הדין של קהילת ירושלים; הרב אליהו דוד רבינוביץ־תאומים (האדר"ת) — רבה הראשי של העדה האשכנזית בירושלים; הרב אריה לוי, שנודע לימים כ"רבם של האסירים" היהודים בתקופת השלטון הבריטי.

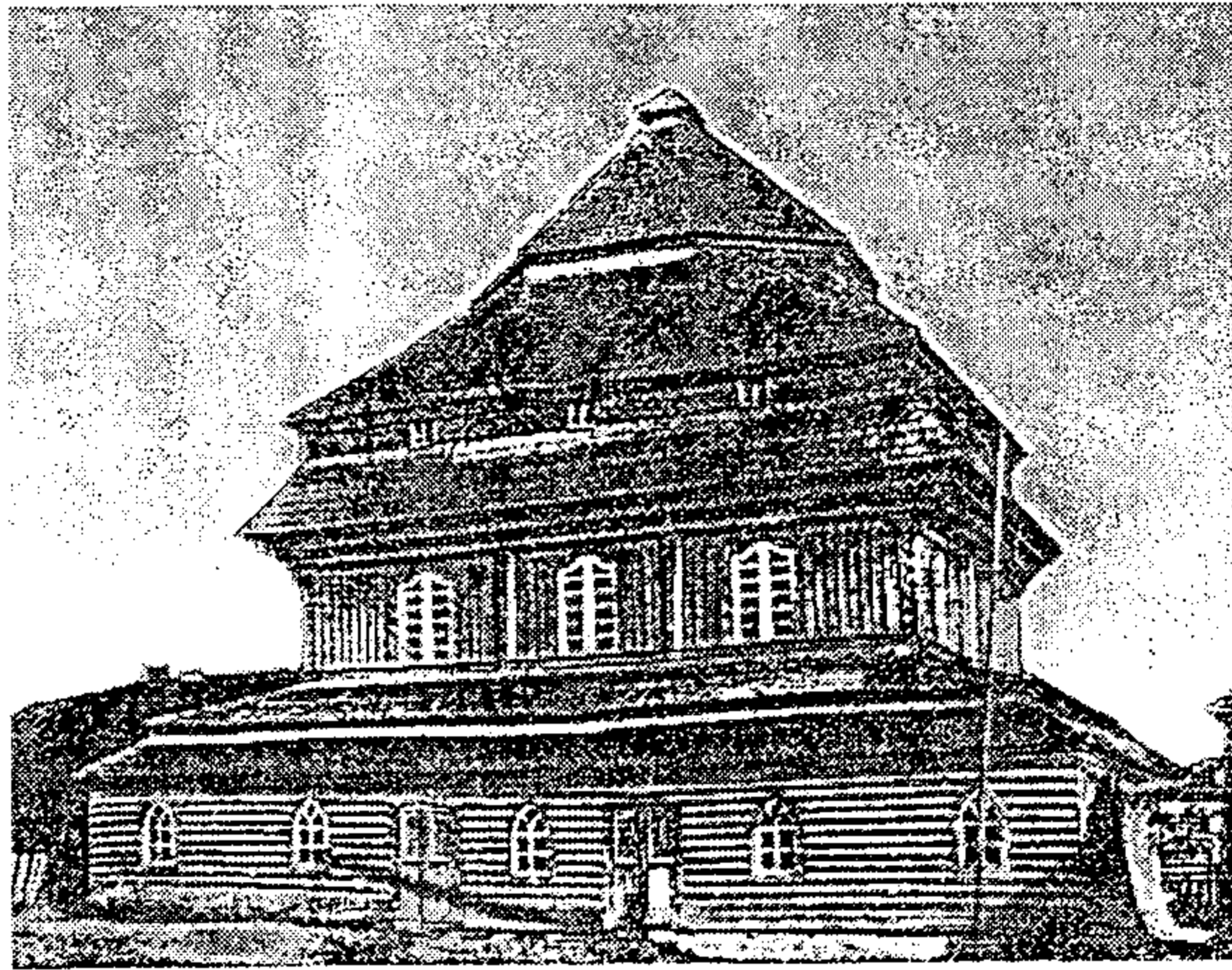
יהודי ליטא בין שתי מלחמות העולם: מאיגרא רמא לבירתא עמיקתא

בשל סיבות שונות ובהן שינויי־גבולות של מדינות במזרח אירופה ואי־חזרתם הביתה של רבים מהיהודים שנקלעו במלחמת העולם הראשונה מחוץ לארצות מגוריהם, נמצאו בליטא העצמאית פחות יהודים מאשר לפני המלחמה. לפי המפקדים שנערכו בתחילת שנות העשרים היו שם 155 אלף נפש (7.6%). רובם התגוררו בערים ובעיירות ועסקו במסחר, בחרושת, במלאכה, בחקלאות ובמקצועות חופשיים.

עם כינון עצמאותה של ליטא הוענקו ליהודים, כמו גם למיעוטים הלאומיים האחרים, זכויות אוטונומיות מפליגות במישור התרבותי והחברתי. זכויות אלו עוגנו בחוקת המדינה ובהתחייבויות במישור הבינלאומי. כן היה קיים שם שנים אחדות מיניסטרוין לענייני היהודים ובראשו שר יהודי.

רחוב היהודים בוויילנה

בית כנסת מעץ בעיירה שוקיאן שבמערב ליטא. נבנה באמצע המאה השמונה-עשרה

פעולתו של מיניסטריון זה התרכזה בעיקר בביסוס המשפטי וכיישום המעשי של האוטונומיה, בסיוע ובפיקוח על יותר ממאה ועשרים הקהילות שאורגנו מחדש, וכן בהקמת מערכת החינוך היהודי, באחזקתה ובשכלולה. בתוקף מעמד הרשמי של הקהילות ויתר המוסדות הממלכתיים של היהודים מימנה הממשלה את שכר עובדיהם וכן ניתן להם להשתמש חנם בשירותי הדואר. השפה הרשמית של המוסדות הייתה יידיש ואילו השלטים, החותמות והטפסים היו בעברית וגם בליטאית. באותה תקופה — שפונתה "תור הזהב" של יהדות ליטא — כיהנו יהודים בתפקידים רמידרג במנגנון הממשלתי והמוניציפלי, ומספר לא רב — גם כקצינים בצבא ובמשטרה. בתקופה קצרה זו (1920-1925) יוצגה האוטונומיה היהודית על ידי גוף ציבורי שכונה "ועד...". והיווה מעין מסגרת פרלמנטרית של מכלול יהודי ליטא שפיקחה על פעילות המיניסטריון היהודי ויתר המוסדות.

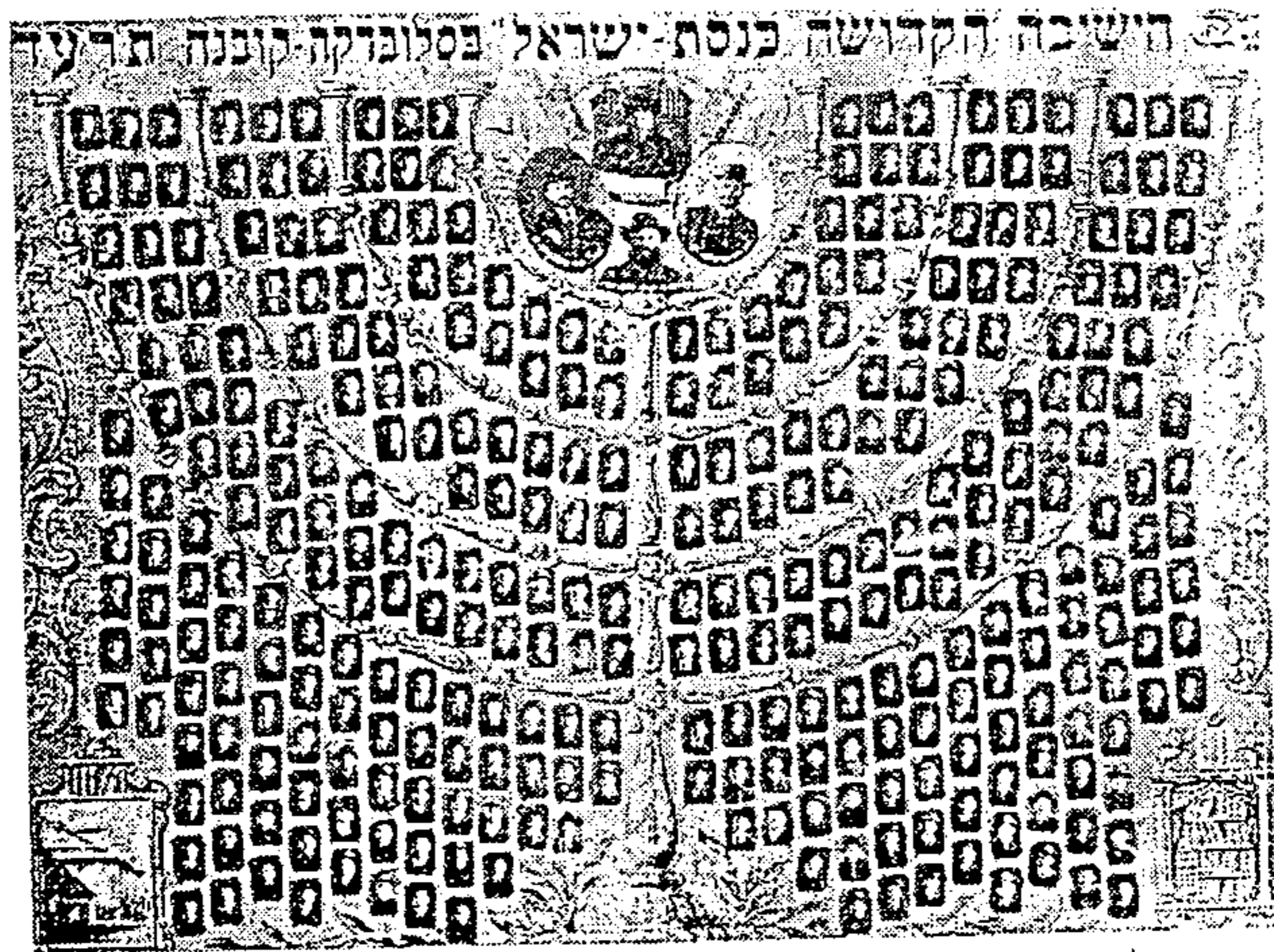
381 בא/כ"א

אולם עם התבססות ליטא מבחינה מדינית והקפאת הסכסוך עם פולין בנושא וילנה, שוב לא נזקק הממסד הליטאי לתמיכה המוסדית ולסיוע הדיפלומטי מצד היהודים. עובדה זו, בצירוף ההתחרות שהחלה להחריף בין היהודים לבין הליטאים על עמדות כלכליות, וכן הנטייה האנטישמית של חלק מן הציבור הליטאי — גרמו לתהליך הולך וגובר של הרעה ביחס אל המיעוט היהודי וזכויותיו האוטונומיות צומצמו במידה רבה משנה לשנה. ב-1926 נותרה יהדות ליטא ללא ייצוג מרכזי

פגישה חגיגית של תלמידי הגימנסיון העברי בקובנה (ע"ש משה שוובה). המקום: תל-אביב.
המועד: 3 ביולי 1953

ממוסד. גם מהקהילות נשללה הזכות להטיל מסים, לרשום לידות וכדומה. אחד ההישגים הבודדים שנותרו מתקופת האוטונומיה, היה מערכת החינוך היהודית-עברית, שציינה את יהדות ליטא בין שתי מלחמות העולם משאר הקיבוצים היהודיים, פרט לארץ ישראל. בשנת הלימודים 1937-1938 הקיפה מערכת זו 107 בתי ספר מודרניים ו-15,962 תלמידים. 15% מהם למדו בבתי ספר יידישניים והרוב הגדול — 85% — בבתי הספר העבריים, רובם — באלה של רשת "תרבות" החילונית ומיעוטם — ברשת "יבנה" הדתית. חלוקה דומה היתה קיימת עד סיפוח ליטא לברית-המועצות בקיץ 1940 בשלוש-עשרה הגימנסיות (בתי הספר התיכוניים). במשך עשרים שנות קיומן הוציאו הגימנסיות העבריות קרוב ל-6,000 בוגרים, מהם כ-1,500 עלו לארץ ישראל. באותה תקופה למדו בכל בתי הספר העבריים לא פחות מ-60,000 תלמידים. מעבר להקניית השכלה וידע ביהדות, בתרבות עברית ובמקצועות ריאליים והומניים, עודדו בתי הספר הללו את תלמידיהם להשתלב בתנועות הנוער, באגודות ספורט ובמסגרת הכשרה לארץ ישראל. בארבע הישיבות הגדולות (טלז, סלובודקה, פוניבז' וקלם) ששמן יצא למרחוק עוד לפני מלחמת העולם הראשונה למדו עתה קרוב לאלף תלמידים מקומיים ומחור"ל. מאות רבות של נערים למדו תורה במסגרת "הישיבות הקטנות" במוסדות "תלמוד תורה" ובמספר "חדרים" מהסוג שהיה נפוץ שם במאות הקודמות. באותו זמן פרחו בערים ובעיירות חיים תרבותיים וציבוריים תוססים: תיאטראות וסטודיה דרמטית; ספריות ואולמי קריאה; עתונות יומית ביידיש ועשרות כתבי עת ופרסומים גם בעברית; רשת בנקים עממיים בשמונים וחמישה מקומות; מאות

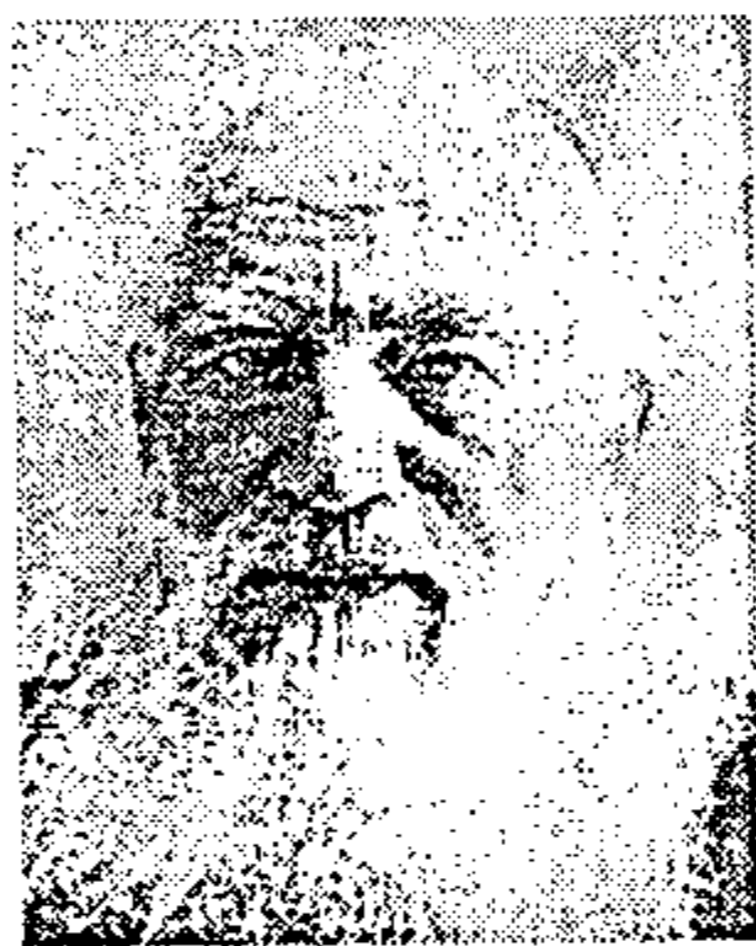
ישיבת סלובודקה — "כנסת ישראל" — בקובנה. הישיבה הוקמה על שם הרב ישראל סלנטר בשנת תרמ"ב (1882). בשנת תרפ"ה (1925) עברה הישיבה לחברון ולאחר מאורעות תרפ"ט (1929) עברה לירושלים

המוסדות לסיוע הדדי וחברות ללימוד קודש וכן רשת מרפאות וכתי חולים. כן פעלו אז בליטא אגודות ספורט של "מכבי", "הפועל", "הכוח", ועוד. גם במועדונים של אגודות אלה, וכמובן גם בתנועות הנוער, הרבו לדבר עברית. שפה זו ניתן היה לשמוע לא פעם גם מפי עוברים ושבים צעירים ברחובות הערים והעיירות.

בתחילת שנות השלושים הלכה וגברה אפליית היהודים במוסדות האקדמיים ובמיוחד בפקולטות לרפואה, לחקלאות ולהנדסה. כן לא נותר כמעט יהודי אחד במנגנון הממלכתי פרט למורים. בעיקר הורע מאוד מצבם הכלכלי של היהודים: הן בשל התחרות העזה מצד החושבים הליטאים והן משום מדיניות האפליה-למעשה מצד השלטונות. למצב זה קדם מסע מתמשך שסיסמתו המרכזית היתה "ליטא לליטאים!" בראש המסע עמדו בדרך כלל גורמים לאומניים שהושפעו מהתעמולה הנאצית שמעבר לגבול, אך ייצגו גם ארגונים אינטרסנטיים ליטאיים כלכליים כפריים ועירוניים ובמיוחד את אגודת VERSLAS (שפירושו "משלח-יד"). מטעם אגודה זו שהיו לה עשרות סניפים ברחבי הארץ הופיע שבועון שהשתלח ביהודים בסגנון אנטישמי פרוץ. בין היתר תבעו גורמים אלה מהממשלה לגרש את היהודים שזה מקרוב שבו לליטא ועל הנוחרים להטיל את האיסורים הבאים: מכירת בירה; מסחר

ישיבת פוניבז' שהוקמה על ידי רבי יוסף כהנמן בשנת תרע"ט (1919) לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה, הוקמה ביזמתו של רבי יוסף כהנמן ישיבה בשם זה ומוסדות תורה נוספים נמצאים בבני ברק

רבי יוסף כהנמן

קבוצת זוז' על יד נאמוקסט. תרצ"ד

הנהלות קיבוץ "החלוץ הכללי" עם חברי המרכז. קובנה, 1934
 יושבים מימין יצחק רטנר, ד"ר ש. שלפורבסקי, מרדכי יטקונסקי, - , -

17

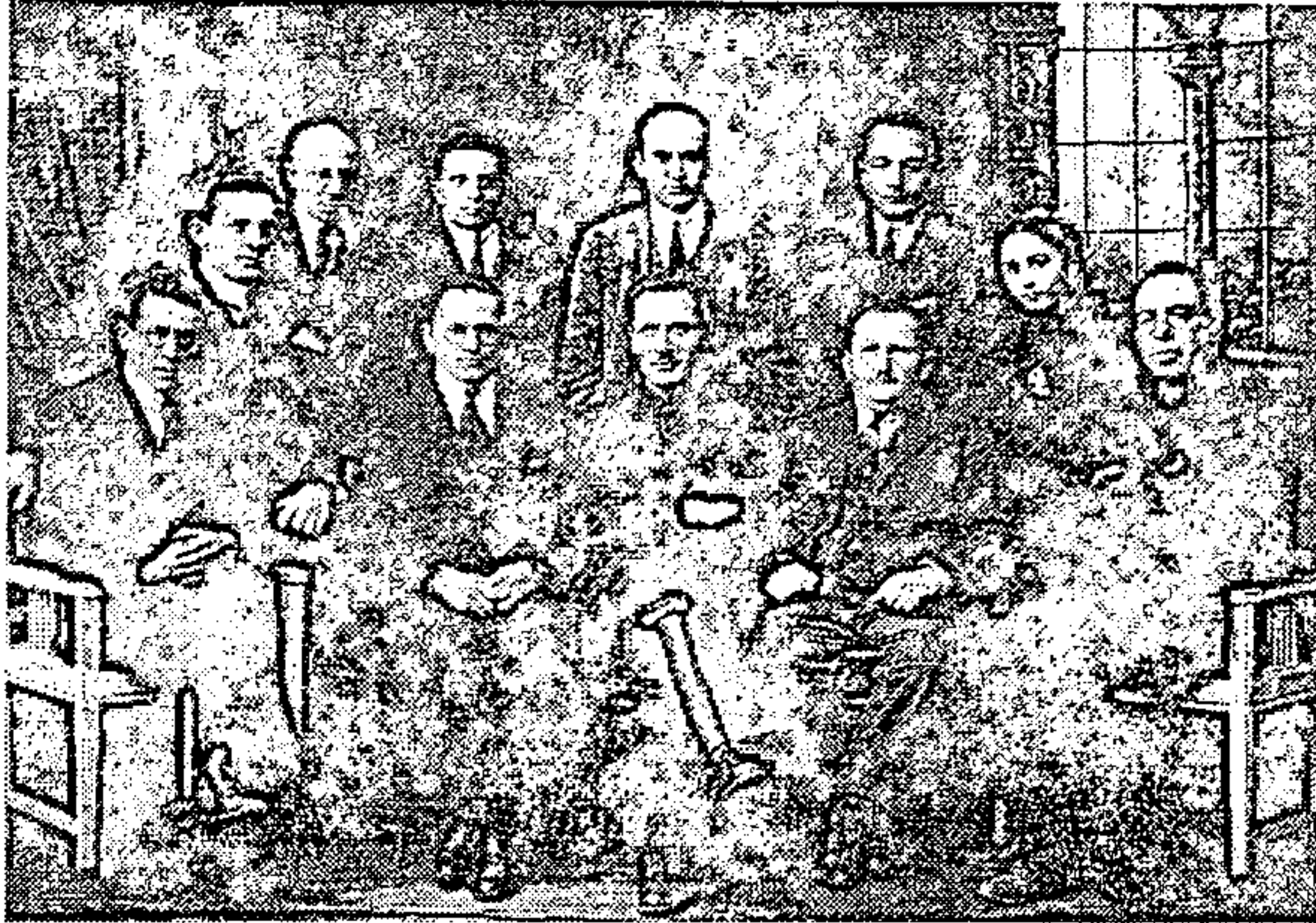
בזרעים, בתבואה, בקמח ובפשתן; החזקת מסעדות, בתי קפה ומלונות. כן נדרשה הממשלה להעביר את "ימי-השוק" ליום שבת ולהפסיק את השחיטה היהודית. על אף הצהרות מרגיעות מפי שרי הממשלה, התברר כי אכן הממשלה אימצה, למעשה, חלק ניכר מדרישות אלה ובעיקר בתחום הכלכלי. למסע ההסתה והנישול הכלכלי נתלוו גם תופעות אנטישמיות כולל תקיפות פיסייות, במקומות רבים. עם כל זאת בלטה בליטא היהודית הפעילות הציונית והעלייה ההמונית לארץ

קבוץ "ארלחורוב" בקובנה, עם חברי המרכז וקבוצת העולים הראשונה –
 גרעין קיבוץ "ויצמן". 1934
 במרכז, מימין: מרדכי יטקונסקי, ד"ר ש. שלפורבסקי, יצחק רטנר

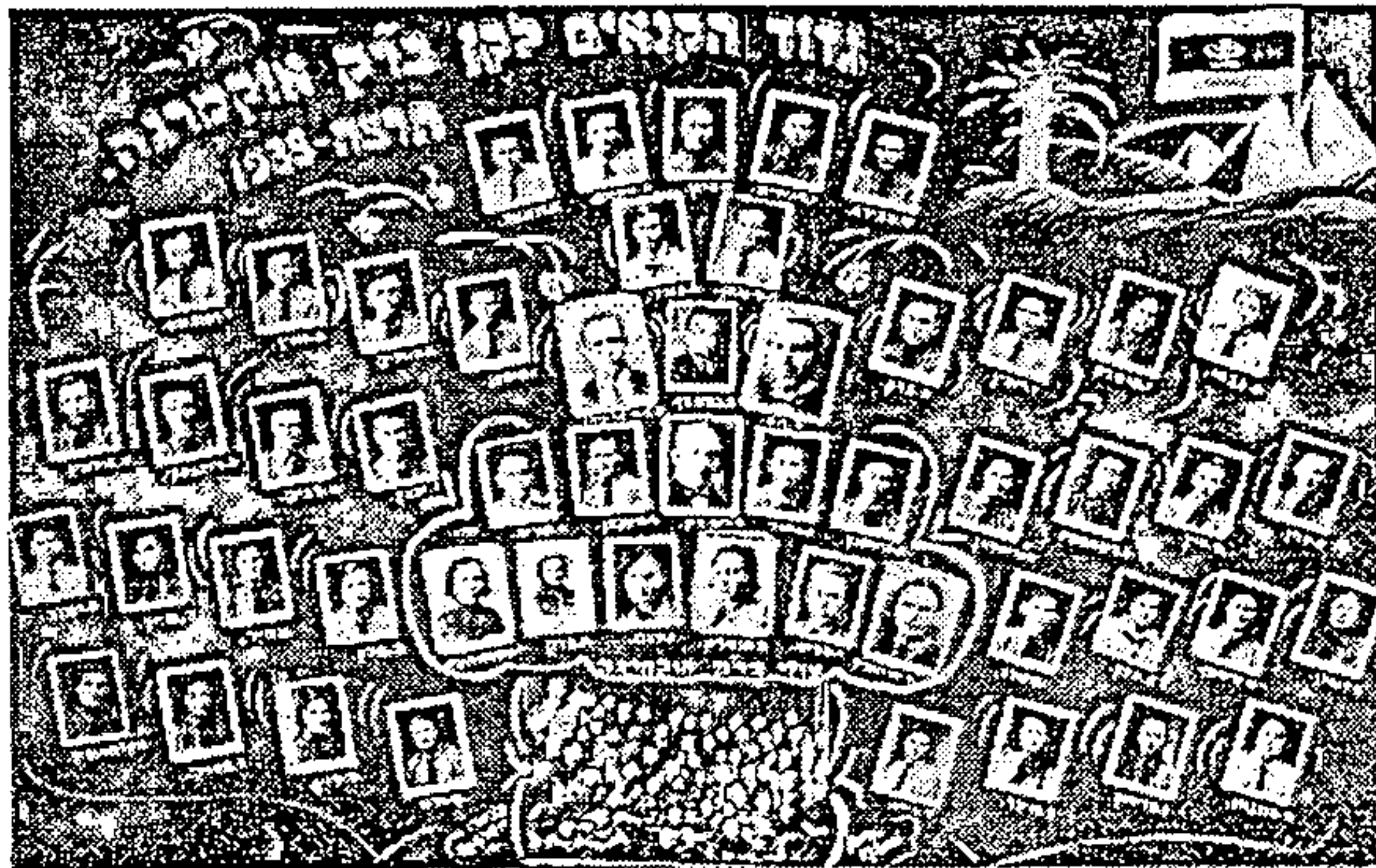

כותרות העתונים היהודיים בליטא

מערכת "אידישע שטימע". 1924

יושבים, מימין: נתן גורן, רחה חזן-פייגין, משה כהן, דוד כהן, ראובן רובינשטיין, מוריץ הלמן, רפאל חסמן; עומדים, מימין: יעקב פייגין, ישראל זופר, משה רבינוביץ, אליעזר שבולת

גדוד הקנאים לקן בר"ק בוויילקומיר. 1935

דגל "החלוץ" בליטא. תר"פ

"החלוץ" בליטא. 1921

ביקורו של זאב ז'בוטינסקי בקובנה, 1933 – משמאל: ז. ז'בוטינסקי צועד, לימינו – ד"ר אלחנן דוברוביץ, ולשמאלו – יחזקאל דיליון ומרדכי כץ; מימין: ז. ז'בוטינסקי מוסר את הדגל לקן בית"ר, ליד הדגל – אסיר-ציון ישראל יברוביץ

חברי בית"ר באימוני-סיוף, 1933

ישראל אם בצורה פרטית ואם במסגרת "החלוץ" ועשרות המפלגות ותנועות הנוער. בסך הכל עלו לארץ בין שתי מלחמות העולם כ-10,000 איש ומאות תיירים שנשארו באופן בלתי לגלי. בצורה זו נותרו ב-1935 בארץ רובם של מאתיים המשתתפים מליטא במכביה השנייה.

יהודי ליטא בישראל שומרים על קשר עם אחיהם בליטא

גם לאחר עלייתם והשתלבותם בחיי הארץ נמשך קשר הדוק עם משפחותיהם בליטא ועם חבריהם בבתי הספר העבריים, בתנועות הנוער הציוניות ובקיבוצי ההכשרה המפוזרים על פני כל ליטא. פעילי המפלגות, ובמיוחד חברי הקיבוצים, היו מבקרים בליטא כשליחי תנועותיהם, כדי לסייע בפעילות החינוכית בתנועות הנוער המקומיות וכן להגביר את ההשתתפות בבחירות המקומיות לקונגרסים הציוניים שהתקיימו מדי שנתיים. לקראת הקונגרס הי"ט בשנת 1935 הופצו בקרב היישוב הקטן יחסית של יהדות ליטא יותר מ-50 אלף שקלים. בשנה זו הגיע גם מספר העולים מליטא ל-1,418 איש (מהם 835 חלוצים) וזאת כנראה הודות ל"פרוספריטי" ששרר בארץ. באותו זמן הגיע לשיא גם מספר החברים בתנועות הנוער הציוניות בליטא ובקיבוצי ההכשרה של תנועת "החלוץ" — כ-8,000 איש.

מלחמת העולם השנייה ממיטה שואה על יהדות ליטא

עם החזרת וילנה וסביבתה לליטא בתחילת מלחמת העולם השנייה גדל היישוב היהודי בליטא לכדי 250 אלף (10% מכלל האוכלוסיה). בין 100 אלף היהודים

אחד מני מאות קברי אחים בליטא בהם נטמנו יותר מ-100,000 יהודים אשר נטבחו על ידי הגרמנים ושכניהם הליטאים במלחמת העולם השנייה

שבאזור המוחזר היו כ-15 אלף פליטי-חרב מפולין, שארצם נכבשה בידי הנאצים והסובייטים. מפיהם עמדו יהודי ליטא על הסכנות הצפויות אם וכאשר גם ארצם תיכבש על ידי גורמים אלה. הואיל ורבים מהפליטים השתייכו לעילית התרבותית, הדתית והפוליטית של יהדות פולין, מובן שחלקם השתלב בפעילות של המוסדות והארגונים שביהדות ליטא. לכן עלתה כאן הרמה במישור הספרותי-אמנותי וכן המפלגתי והפובליציסטי.

על כל אלה בא הקץ ביוני 1940 כתוצאה מסיפוחה הכפוי של ליטא לברית-המועצות. לעומת הכיבוש הנאצי שהיה צפוי ולא התממש באותו זמן, היווה הכיבוש הסובייטי – הרע במיעוטו. כך למשל התאפשר עתה ליהודים לשרת במנגנון הממלכתי הסובייטי והוסרו ההגבלות לסטודנטים יהודיים במוסדות האקדמיים. אולם מצד שני נגרם ליהודים סבל ניכר מהלאמת מפעלי החרושת ובתי המסחר הגדולים, מביטול מוחלט של החינוך העברי, מאיסור קיומם של הארגונים הציוניים ומהקשיים לקיים את מצוות הדת כמו מנוחת יום השבת, ועוד. במסגרת ההגליה ההמונית לסיביר שביצעו שלטונות הבטחון הסובייטיים בקרב מה שהם כינו "היסודות המסוכנים מבחינה סוציאלית ופוליטית" נכללו כ-7,000 יהודים, כולל בעלי עסקים ומפעלים, מנהיגים ופעילים ציוניים. אף על פי שמספר זה היה גדול פי כמה ביחס לגולים הליטאים, הגביר אירוע טראומטי זה עוד יותר את עוינותם ליהודים, שבהם תלו את האשמה בסובייטיזציה של ארצם. גורמים נוספים שליבו את שנאת היהודים היו ארגוני המחתרת הלאומניים (כמו LAF – חזית הפעילים הליטאית) שמרכזם

חברים מהמחותרת הציונית בגטו קובנה נפגשים לאחר יובל שנים בקיסריה.
המועד: 4 באוגוסט 1990

שכן מעבר לגבול בגרמניה השכנה ומשם הוחדרו עלוני הסתה להיפרע מהיהודים בכוא היום. היהודים קלטו היטב את המסר וחששו מהבאות. כאשר ביוני 1941 פלשו צבאות גרמניה הנאצית לברית המועצות לרבות ליטא, ניסו המוני יהודים לברוח משם בעקבות הצבא הסובייטי הנסוג בבהלה. מחמת ההפצצות הכבדות של המטוסים הגרמניים וההתנכלויות הקשות מצד כנופיות מזוינות של ליטאים, הצליחו רק כ־15 אלף יהודים להגיע לעומק ברית המועצות. כ־5,000 מהפליטים האלה גויסו לדיביזיה הליטאית של הצבא הסובייטי והיתר, בעיקר קשישים, נשים וילדים — נקלטו בעבודות שונות וכן במוסדות חינוך. כמה מאות העוז לחצות את הגבול עם איראן ואפגאניסתאן כדי להגיע משם לארץ ישראל. בודדים בלבד הצליחו בכך. הרוב המכריע של יהודי ליטא נותרו תחת הכיבוש הנאצי הרצחני.

תחת הכיבוש הנאצי: השואה בהתגלמותה

הצבא הגרמני השחלט על ליטא תוך שבוע בערך. אך עוד לפני שחייליו נכנסו למקום יישוב זה או אחר, בוצעו ביהודים רציחות ברוטאליות, מעשי אונס ושוד על ידי הליטאים — שכניהם מדורות. על מעשי הזוועה ניצחו אנשי הממסד המקומי כמו קציני צבא ומשטרה, מורים ולא פעם גם כמרים. אם כי העילה למעשים נפשעים אלה היתה, לכאורה, ב"התחשבנות" עם הפעילים הקומוניסטיים והאחרים שביצעו את הסובייטיזציה וסייעו במאסרם של פטריוטים לאומיים, הרי למעשה רובם ככולם של הקרבנות לא זו בלבד שלא היו מעורבים בכך, אלא אף סבלו בעבר מהמשטר הסובייטי מטעמים אידיאולוגיים כמו פעילים ציוניים, משתתפי מלחמות העצמאות של ארצותיהם ואחרים. במיוחד היו מועדים לפורענות — הרבנים. הללו היו מובלים בראש חוצות קשורים בזנב־סוס או רתומים לעגלה ונאלצים לשיר ולדקלם לקול מצהלות ההמונים. תוך כדי כך הוחל בביצוע הרצח המתוכנן בקרב כ־230 אלף היהודים שנותרו בליטא תחת הכיבוש הגרמני. על ביצוע "הפתרון הסופי" (כפי שכוונה הרצח ההמוני השיטתי במינוח הנאצי), הופקדה יחידה משטרתית מיוחדת בשם EINSATZGRUPPE A. בראש יחידה זו, כמו גם בראש יחידות המשנה EINSATZKOMMANDOS, עמדו כמה קצינים גרמניים ואילו רובם ככולם של אלה שהוציאו לפועל את הרצח בערים ובעיירות לפי לוח־זמנים מדויק היו ליטאים. הללו ריכזו את הקרבנות בבתי כנסת ובמקומות אחרים, הובילו אותם תוך מכות והתעללויות לאתרי־הרצח שם נמצאו כבר בורות שהוכנו מראש. שם אילצו את הקרבנות להתפשט ולעמוד או לכרוע ברך ליד הבורות ואז היו קוטלים אותם באש רובים ומקלעים. ילדים ותינוקות הומתו לא פעם בריצוף גולגולותיהם בקתות־רובים או ביתוקם בכידונים. במקומות־יישוב קטנים נרצחו היהודים בצורה כזו בפעם אחת ואילו במקומות גדולים יותר בוצע הרצח במספר פעמים. בחודשים יולי עד ספטמבר 1941 נרצחו בצורה זו רוב רובם של היהודים בערי השדה וחלק ניכר בערים הגדולות.

בסוף 1941 הושארו זמנית בחיים כ־40 אלף איש וזאת למטרות העסקתם בעבודות שונות למען המאמץ המלחמתי של גרמניה. רובם הגדול רוכזו בגטאות בוילנה, בקובנה, בשבלי ובסווינצ'אן, מיעוטם — במחנות עבודה שונים. לתושבי הגטאות הותר לנהל את חייהם הפנימיים כראות עיניהם ובלבד שהדבר לא יפריע למילוי מכסות העבודה. גם אנשי ההנהגה היהודית בגטו על מוסדותיה השונים ובראש וראשונה המשטרה היהודית עשו מאמצים ניכרים לאכוף את חובת העבודה, תוך אמונה שיש בכך להבטיח את קיומו הפיסי של הגטו ואת חיי תושביו. עם זאת המשיכו השלטונות כל הזמן להוציא להורג יהודים בודדים או קבוצות בגין "עברות" שונות כמו שהיה מחוץ לגטו, הכנסת מזון לשם, אי ענידה של "הטלאי הצהוב", ועוד. אך גם באוירת הטרור הקשה השכילו תושבי הגטו לפתח חיי תרבות, עזרה הדדית וכן פעילות מחתרתית אנטי־נאצית. חברי המחתרות בגטאות וילנה וקובנה ערכו פעולות חבלה במתקני הצבא הגרמני, אגרו נשק וארגנו את יציאתם החשאית של יותר מאלף איש ואשה ליערות, שם נקלטו רובם ככולם בשורות הפרטיזנים הסובייטיים. כמה יחידות פרטיזניות שפעלו ביערות של מזרח ליטא כמו "הנוקם" (בפיקודו של אבא קובנר) הורכבו במידה רבה מלוחמים יהודיים מגטאות ליטא. גם ביער ניהלו חלקם פעילות ציונית במחתרת.

שרידי יהודי ליטא — אוד מוצל מאש

כאשר בלחץ הצבא הסובייטי נאלצו הגרמנים בקיץ של שנת 1944 לסגת במהירות מליטא, הם העבירו משם את היהודים למחנות־ריכוז בגרמניה. כתוצאה מהמגיפות, מהרעב ומההוצאות להורג זכו רק אלפים אחדים ליום השחרור על ידי צבאות־הברית סמוך לפני סיום מלחמת העולם השנייה.

רוב השרידים לאחר השחרור העדיפו להישאר במחנות העקורים בגרמניה עד שהתאפשר להם לעלות לארץ ישראל או להגר לארצות אחרות מעבר לים. מיעוטם חזרו להשתקע בבתיים המיוותמים שבליטא תחת השלטון הסובייטי המחודש. כמוהם נהגו גם חלק מהפרטיזנים והמעטים שניצלו בשעתם בעזרת לא־יהודים במחבואים וכדומה. לימים חזרו לליטא גם אלה ששרדו מקרב כ־5,000 החיילים היהודים שלחמו נגד הגרמנים במסגרת הדיביזיה הליטאית שבצבא הסובייטי וכן השרידים מקרב הפליטים והגולים ששהו בברית־המועצות. בסך הכל שרדו מתוך יהודי ליטא כ־15 אלף יהודים בלבד. הווה אומר: 6% בערך, ואילו 94% נספו במיתות שונות ומשונות.

אחרי המלחמה הובאו למשפט בבתי הדין הסובייטיים רק חלק קטן יחסית מרוצחי היהודים, וזאת משום שרבים מהם ברחו לגרמניה, לארצות אמריקה הצפונית והדרומית וכן לאוסטרליה. שם הצליחו בדרך כלל להסתיר את פשעי העבר שלהם. לאחר שליטא הפכה למדינה עצמאית בשנת 1991, זכו גם רוצחי היהודים שם לריהביליטציה משפטית וכן למענקים כספיים ולאותות־כבוד וזאת על אף תגובות

מחאה בעתונות העולמית ומצד ארגונים יהודיים. אין פמה שתנועת היציאה משם לישראל ולארצות אחרות נמשכת גם בקרב קומץ היהודים שעדיין נותר בליטא. פרט לכשלוש מאות ניצולים קשישים כמעט שלא נותרו שם יהודים מקומיים. הנה כי כן: היישוב היהודי שחי בארץ ליטא קרוב ל-600 שנה תוך הישגים מרשימים — חרב סופית ושוב אין לו תקומה.

עולים מליטא פרוסים בתשתית האנושית בישראל

ראשוני העולים מליטא שהגיעו לארץ בתחילת שנות העשרים היו בחלקם מאורגנים בקבוצות, כמו: חבורת אזור וילנה (ובניהם יהודה קופלביץ-אלמוג ממקימי קבוצת רמת רחל ויישובי ים המלח, שאול אביגור מבכירי הבטחון בארץ); קבוצת "אחוזה" מקובנה — שחבריה הצטרפו למייסדי קיבוץ שריד; קבוצת שאוולי שחבריה עסקו במקצוע החציבה בגבעת-שאול בירושלים וחלקם היו בין המייסדים של מושב העובדים גבעת-חן (בו היוו החברים מליטא כ-25%); בשנת 1926 עלתה קבוצת נערים ונערות מבית הילדים בקובנה עם מנהלם ד"ר ז' ליהמן שייסדו את כפר הנוער בן-שמן; בשנת 1925 התישבה בחברון קבוצת תלמידי ישיבת סלובדוקה ובראשם הרב משה מרדכי אפשטיין.

חלק ניכר מבין העולים באותן שנים ולאחר מכן הצטרף לקיבוצים. בשנת 1939 מנו יוצאי ליטא בקיבוץ המאוחד כ-600 איש וכמספר הזה גם בקיבוץ הארצי ובחבר הקבוצות. ריכוזים גדולים יחסית של יוצאי ליטא היו בקיבוצים: אפיקים, בית זרע, גבעת ברנר, דפנה, טירת צבי, יגור, כפר בלום, כפר מסריק, פנרת, להבות הבשן, מענית, משמרות, עמיר, רמת השופט, רמת רחל, שפיים, שריד, תל יוסף, תל יצחק, ועוד.

בקהל העולים מליטא באותו זמן לא חסרו אנשי תורה, אקדמיה וכן אנשי-מעשה שלמים הטביעו את חותמם על מגזרים רבים ביישוב היהודי בארץ ובמדינת ישראל במישורים התרבותי-ערכי והכלכלי-חברתי-מדיני. להלן פרטים על אחדים מהם לפי תחום פעילותם.

במערכת השלטון המרכזי והמוניציפלי

שרים בממשלה: משה חיים שפירא, מנחם בגין, יצחק שמיר, משה ארנס.
ראשי עיריות: מרדכי איש-שלום — ירושלים, אברהם קריניצי — רמת-גן, אריה שפטל — ראשון-לציון ואחרים.
בצבא ובמשטרה: אלוף זרובבל הורביץ ("גיבור ישראל"), אלוף שמואל גונן (גורודיש), תא"ל יצחק ארד, רנ"צ אריה אבצן ואחרים.
בכנסת: יושבי ראש — ראובן ברקת ודב שילנסקי; ח"כים: ד"ר ארי אנקוריון, אברהם מלמד, אריה שפטל ואחרים.
במשפטים: פרופ' אהרן ברק, יצחק אולשן, ד"ר משה זילברג, מרים בן-פורת.

בשירות החוץ: ד"ר יעקב רבינסון, ד"ר שמואל אלישיב, ד"ר אבא גפן, יהושע טריגור ואחרים.

בתחום התורני-דתי

הרב משה אביגדור עמיאל — רבה של תל-אביב, הרב אברהם ישעיהו קרליץ, הידוע בשם "חזון איש", הרב מאיר בר-אילן — ראש "מזרחי" העולמי וחבר הנהלת הסוכנות; רב אברהם אהרן בורשטיין — שכיהן כר"מ ב"מרכז הרב" בירושלים, הרב יוסף שלמה כהנמן — הקים בבני-ברק ישיבה גדולה ע"ש קהילת פוניבז' בליטא שהושמדה בשואה.

בתחום האקדמי

איש האשכולות פרופ' יוסף קלוזנר, היה אחד המרצים הראשונים בחוג להיסטוריה של עם ישראל בפקולטה למדעי הרוח של האוניברסיטה העברית בירושלים, פרופ' משה שוואבה, שהיה ראש מרכז "החלוץ" בליטא, כיהן כמרצה ללימודים קלאסיים בפקולטה למדעי הרוח ולימים נבחר לרקטור של כל האוניברסיטה. במוסד זה הרצו: הדיקאן בפקולטה למשפטים — פרופ' נתן פיינברג על משפט בינלאומי, פרופ' משה צבי סג"ל שהיה חבר "ועד הצירים" וחוקר — הרצה על בלשנות שמית, המשוררת הדגולה לאה גולדברג מונתה שם למרצה בדרגת פרופסור בחוג לספרות עברית, בפקולטה למדעי הטבע במוסד זה כיהן פרופ' מרדכי בובטלסקי — מראשוני חוקרי ים המלח, חוקר בעיות החקלאות, פרופ' דב בר ברוצקוס — היה מראשוני חוקרי ים המלח, פרופ' יצחק אביגדור וולקני ממיסדי התחנה לחקר החקלאות (מכון וולקני) ברחובות, הבקטרילוג פרופ' גדעון מר — שימש מנהל התחנה לחקר המלריה ומנכ"ל משרד הבריאות בישראל, במכון למתמטיקה שימושית במכון ויצמן ברחובות ובבית דגן כיהן פרופ' חיים פקריס — שנבחר גם לחבר האקדמיה הישראלית למדעים. פרופ' נתן רבינון — מומחה עולמי לקרינה סולארית הורה מקצוע זה בטכניון של חיפה, בבית הספר הגבוה למשפט וכלכלה בתל-אביב שימש כדיקאן וכמרצה — חתן פרס ישראל עו"ד פלטיאל דייקן, פרופ' שמואל שרגא ביאלובלוצקי — כיהן כראש המחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן, ועוד רבים אחרים.

בתחום החינוך והתרבות

חינוך: ד"ר ברוך בן-יהודה — מנהל מחלקת החינוך בוועד הלאומי ולימים מנכ"ל משרד החינוך ומנהל גימנסיה הרצליה, מנחם סוליאלי — מנכ"ל משרד החינוך ושירותי הרדיו, ד"ר יצחק רפאל עציון — מפקח ראשי של החינוך הממלכתי-דתי, אגר' יוסף אולייסקי — מנהל רשת "אורט", יוסף לוריא — ראש מחלקת החינוך בוועד הלאומי, שרגא פייבל מלצר, ד"ר אהרן ברמן, אליהו בייליס,

ד"ר גדליה צמריון, ד"ר רפאל רבינוביץ, עקיבא ישי.
ספרות: נתן גורן, ברכה חבס, דניאל בן-נחום, אברהם יצחק קריב, אברהם
ברוידס, אברהם סוצקבר, אהרן-אברהם קבק, ישראל קפלן, בן-ציון כץ, א"ד שפיר.
ציור: בוריס שץ (מייסד "בצלאל"), יחזקאל שטרייכמן, משה רוזנטליס, אריה
מרגושילסקי ואחרים.

תיאטרון: יהושע ברטנוב, שמואל רודנסקי, זלמן לביוש, שמואל בונים, רחל
מרכוס, רפאל קלצ'קין ואחרים.

עתונות: הרצל רוזנבלום (עורך "ידיעות אחרונות"), יעקב עמית (עורך "על
המשמר") ~~מעורף מעורף~~, ראובן רובינשטיין, רפאל חסמן, צבי ברנשטיין, ד"ר
שלמה שפיר ואחרים.

כאן נקרא 1818

צ"ר

בתחום הכלכלה

בנקאות ותעשייה: אברהם זברסקי ויצחק בראלי — מייסדי "בנק הפועלים",
"ברגמן" — מנהל "הלוואה ותסכון", ז' מאכט — מנהל הבנק לתעשייה, יוסף זימן
— מייסדי הבנק לקרדיט גומלין ומקים שכונת "נחלת יצחק", גרשון ויצמן —
מייסד בית חרושת לגפרורים "נור", יצחק זקס — הקים את מפעל "משייזקס"
ואחרים.

בתחום המו"לות

מוציאים לאור: האחים לוי-אפשטיין, יחזקאל סטימצקי — מו"ל ומייסד רשת
חנויות ספרים, מאיר רולניק — מייסד הוצאת "עבר" ואחרים.

בתחום הרפואה:

רפואה: פרופ' נח פלר (מנהל בית תולים "השרון"), פרופ' אהרן פרץ, ד"ר נתן
~~פרופ' אהרן פרץ, ד"ר נתן~~

50 שנה

לסיכום, תרומתה של קהילת יהודי ליטא רבה ועצומה בהקמתה של מדינת ישראל
וביסוסה כאומה במפת אומות העולם — סמל ומופת לאוד מוצל מאש הממשיך
להפיץ את אורו בתוך בני עמו ובקרב אומות העולם.

ספרות מומלצת לעיון נוסף

ס פ ר י ם :

1. דב לוי, לוחמים ועומדים על נפשם — מלחמת יהודי ליטא בנאצים 1941-1945, הוצאת יד ושם והאוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ה (1975).
2. דב לוי, בין הפטיש והמגל — יהודי הארצות הבלטיות תחת השלטון הסובייטי במלחמת העולם השנייה, הוצאת "מקור", ירושלים תשמ"ג (1983).
3. דב לוי, תקופה בסוגריים — תמורות בחיי היהודים באזורים שסופחו לברית-המועצות בתחילת מלחמת העולם השנייה, הוצאת האוניברסיטה העברית והקיבוץ המאוחד, ירושלים — תל-אביב, 1989.
4. דב לוי, פנקס קהילות ליטא, הוצאת יד ושם, ירושלים תשנ"ו.
5. Dov Levin, FIGHTING BACK – Lithuanian Jewry's Armed Resistance to the Nazis 1941-1945, Holmes et Meyer, New-York-London 1985.
6. Dov Levin, THE BALTIC JEWS UNDER THE SOVIETS 1946-1949, The Hebrew University of Jerusalem 1994.
7. Dov Levin, THE LESSER OF TWO EVILS, Eastern European Jewry under Soviet Rule, 1940-1949, Jewish Publication Society, Philadelphia 1994.

מ א ר י ם :

8. דב לוי (1988), "יהודים בדיכוייה הליטאית ה-16 בצבא האדום במלחמת העולם ה-2", בתוך: הלוחם היהודי בצבאות העולם, תל אביב, עמ' 149-157.
9. דב לוי (1972), "הגורם הלאומי במלחמה של יהודי ליטא נגד הנאצים", בחינוך 3, עמ' 76-88.
10. דב לוי (חשל"ב), "בכף הקלע" — יהודי ליטא בסוף ימי הרפובליקה הליטאית ובשנות השלטון הסובייטי, בתוך: יהדות ליטא, ב', עמ' 349-352.
11. דב לוי (1974), "לבטי שיחרור" — מבעיות השרידים היהודים בליטא הסובייטית בשלהי מלחמת העולם השנייה", שבוח 2, עמ' 55-73.
12. דב לוי (תשל"א), "המאמץ המלחמתי של יהודי ליטא", בתוך: לוחמים יהודים במלחמה נגד הנאצים, מרחביה תשל"א, עמ' 76-88.
13. דב לוי (1977), "חיי שעה בטרם שואה", תמורות במישור התברתי-תרבותי בקרב יהודי ליטא הסובייטית בשנים 1941-1940, משואה ה', עמ' 126-145.
14. דב לוי (1978), "יהודי ליטא בצל הפורענות (בין השלטונות ליהודים בליטא הסובייטית 1940-1941)", ילקוט מורשת, כ"ו, עמ' 68-91.
15. דב לוי (1979), "לפרשת היחסים בין הליטאים והיהודים במלחמת העולם השנייה", כיוונים, 2, עמ' 29-44.
16. דב לוי (1980), "אחדות בתוך פילוג" — הרשימה הכללית-דתית היהודית במערכת הבחירות לסיים השלישי בליטא הדמוקרטית (1923), מיכאל ו', עמ' ס"ט-ק"ט.
17. דב לוי (1985), "ילדים, מורים יהודיים מליטא בבתי-ילדים בברית-המועצות במלחמת העולם השנייה", שבוח 11, חשמ"ה עמ' 87-96.
18. דב לוי (1987), "מקלט ארעי עם בטחון מוגבל" (פליטים יהודים מליטא בתוככי ברית-המועצות), דפים לחקר תקופת השואה, ה', עמ' 91-120.
19. דב לוי (1987-1988), "לחם ועבודה במשק מולאם" (יהודי ליטא הסובייטית במישור הכלכלי-סוציאלי, 1941-1940), משואה, ט"ו, עמ' 74-100; ט"ז, עמ' 46-73.
20. דב לוי (1985), "ירושלים דליטא כמקלט ארעי לפליטים יהודים במלחמת העולם השנייה", מתוך: אומה ולשון — ספר זכרון לפרופ' אריה טרטקובר, ירושלים, עמ' 95-114.
21. דב לוי (תשמ"ד-1987), "בריתה מתמשכת של שרידים" (יציאת יהודים מן הארצות הבלטיות בשלהי מלחמת העולם ה-2 ולאחריה 1944-1946), בתוך: יהדות מזרח אירופה בין שואה לתקומה, הוצאת קרית

- שדה בוקר, עמ' 389-421.
22. דב לוין (תשנ"ו), "פרקים בחולדוח יהודי ליטא" (מבוא), מתוך פנקס קהילת ליטא, ירושלים תשנ"ו, עמ' 111-110.
23. Levin, Dov (1993) "Lithuanian's Attitudes Toward the Jewish Minority in the Aftermath of Holocaust", *Holocaust and Genocide Studies*, 7, no. 2 pp. 247-262.
24. Levin, Dov (1997) "'Ruins Rememberance'", *Hidden History of the Kovno Ghetto*, U.S. Holocaust Memorial Museum, Washington D.C., pp. 221-228.
25. Levin, Dov (1994) "New Lithuania's Old Policy Towards the Holocaust", *Jews in Eastern Europe* 2 (24), pp. 19-24.

פרופ' דב לוין

פרופ' דב לוין — יליד ליטא. נכלא בגטו קובנה הצטרף לפרטיזנים שנלחמו בגרמנים ובעוזריהם הליטאים. בשנת 1945 עם סיום מלחמת העולם השנייה. הגיע לארץ ישראל במסגרת תנועת "הבריחה". השתתף במלחמות ישראל. את לימודיו האקדמיים עשה באוניברסיטה העברית בירושלים. שם הוא ממשיך לעבוד במחקר, בהוראה ובפרסום מאות מאמרים וספרים בנושא יהדות זמננו.